

Fra kulturlandskab til kulturmiljø

– om skiftende syn på kulturlandskabets bevaring

Af Tina Fouchard

Kulturlandskabets bevaring har i 1990'erne været et hot emne. Amter, kommuner og museer har stor opmærksomhed på og en øget interesse for at udpege bevaringsværdige kulturlandskaber. Og ved statens udmeldinger omkring sikring af kulturarven, har miljøminister Svend Auken i 1996 lancerede et nyt ord i bevaringsdebatten: Kulturmiljø. De kulturhistoriske interesser har i årtier været inddraget i planlægningen med regionplanlægning som det vigtigste virkemiddel, så bevaringsarbejdet er for så vidt ikke nyt. I det følgende vil de skiftende syn på landskabets bevaring diskuteres, og der vil måske danne sig et billede af hvordan de bevaringsværdige kulturlandskaber er blevet til kulturmiljøer?

Kulturmiljø

Kulturmiljø betegnes som miljøpolitikens tredje dimension, ved siden af sikring af naturmiljøet og forureningsbekæmpelse. I Miljøministeriets rapport fra 1999 defineres kulturmiljø som geografisk afgrænsede områder – der afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling (1).

Kulturmiljø er på mange måder et godt begreb, da det dækker over et afgrænset kulturlandskab, og tvinger amter og museer til at sætte nogle grænser for helheder og elementer man ønsker bevaret. Hvor begynder og hvor slutter det bevaringsværdige miljø? Når stat, amter og kommuner skal sikre de bevaringsværdige kulturlandskaber via lovgivning, og når der skal administreres bevaringsinteresser, skal der være klare grænser. Udpegningen skal være præcis, ellers kan de offentlige myndigheder ikke forvalte dem.

Som jeg ser det er begrebet kulturmiljø ikke et neutralt ord. Det er positivt ladet. Når man i vore dage taler om miljø, er det noget værdifuldt og noget man skal passe på. Man kender det fra begreberne vandmiljø og naturmiljø. Kulturmiljø kan også være et velvalgt ord i forbindelse med formidlingen af bevaringsinteresserne til offentligheden, da det er kort og mere forståeligt end bevaringsværdige kulturlandskaber, og det er vigtigt da

Første skridt i 1900-tallets bevaringsstrategi. Hovedbygningen på Svenstrup herregård bliver fredet i klasse A. (Foto: Søren Madsen).

den lokale befolknings interesse og forståelse for bevaring er af stor betydning.

Når man skal udpege kulturlandskaber/kulturmiljøer af særlig kulturhistorisk interesse, er man nødt til at konkretisere bevaringsinteresserne; her til udarbejdes nogle bevaringskriterier. Det ligger uden for emnet i denne artikel at komme ind på yderligere metode og teknik, så vi går direkte til kriterierne.

Miljøministeriets kriterier i det nye årtusinde

Der er i de sidste 2-3 år sket en markant oprustning på det bevaringsmæssige område fra statens side. I de statslige udmeldinger til regionplanrevisionen 2001 står at læse: »...regionplanerne skal indeholde retningslinier, der sikrer værdifulde kulturmiljøer i det åbne land...« (2). For første gang bruges ordet skal – i tidligere udmeldinger stod der kan eller bør.

Der er fra statens side iværksat et stort projekt »Kulturhistorien i planlægningen«. Det er Skov- og Naturstyrelsen, der på Miljøministeriets vegne i samarbejde med landsplanafdelingen, Amtsrådsforeningen og Kulturhistorisk Råd har barslet med projektet. Det indeholder 5 delprojekter som er opsamlet i en publikation med titlen: »Udpegning af værdifulde kulturmiljøer i regionplanlægningen« (3).

Der er anvendt 15 kriterier til udpegningen af kulturmiljøer i pilotprojekterne. I den opsamlende rapport er der dog kun nævnt 14 kriterier. Det femte kriterium er den æstetiske værdi (4), som i sidste runde altså er taget bort. Og man kan også spørge om dette kriterium med kulturhistoriske briller på er relevant i denne sammenhæng? Kriterierne er listet op som følger:

* *Unikt – sjældent* – enten fordi det er og altid har været det eneste (eller et af de eneste) af typen i landet, som eksempelvis Hammershus Slotsruin eller Dybbøl – eller fordi miljøet repræsenterer det eneste (eller bedst) bevarede, som eksempelvis marsklandbruget i den sidste uinddagede marsk i landet.

* *Sjældent i regionen* – Nogle miljøer er måske ikke sjældne eller særligt velbevarede set på landsplan men sjældne i regionen, og derfor prioriterede for at sikre bredden og diversiteten i kulturmiljøbevaringen i det pågældende område. Som eksempelvis fiskermiljøerne ved Roskilde Fjord eller hovedgårdene i det vestjyske kystlandskab.

* *Repræsentativitet* – som type f.eks. hovedgårds- eller landsby- miljøer, industrimiljøer mv. – for en tidsepoke, f.eks. det udskiftede landsbyejerlaug, andelsby- eller stationsbymiljøer, eller – for det geografiske område, som eksempelvis klitlandbruget og hedeopdyrknin- gerne.

* *Det egnspecifikke*, som til dels hænger sammen med det repræ- sentative for et geografisk område, men som også kan være noget, der er helt specielt for det pågældende område, f.eks. byggeskikken, marsk- landbrugets udsiftede landsbyer eller velbevarede eksempler på skov- bygder.

Bevaringstilstanden vil altid indgå som et kriterium. Den knytter sig både til de historiske strukturer, f.eks. bebyggelses-, mark- og engstruk- turer eller en bys vejstruktur, og til de enkelte historiske elementers fysiske tilstand, f.eks. et hus, en mølle eller en bro. Den fysiske tilstand af miljøet – vil altid indgå.

Funktionen, f.eks. om vandmøllen eller havnen stadig er i drift, om stationen i et stationsbymiljø er i funktion, eller om miljøet fortsat kan bevares som »et levende miljø«.

Autenticiteten, som knytter sig til kulturmiljøets bevaringstilstand og den oprindelige funktion – f.eks. det velbevarede stjerneudsiftede landsbyejerlaug, der stadig er under landbrugsmæssig drift, eller det velbevarede stationsbymiljø med stationen, stationshotellet og korn- og foderstofforretningen i drift.

* *Historisk fortællerværdi* knyttet til elementer og sammenhænge i kulturmiljøet, der udgør en kilde til vores viden om fortiden, og derfor er af videnskabelig interesse.

* *Identitetsværdien* – der kan være af national karakter, som Jelling og Dybbøl Mølle, af regional karakter, som Skamlingsbanken eller Hertadalen i Ledreborg park, og endelig af lokal karakter, som f.eks. fiskermiljøet i Jyllinge, hvor identitetsværdien ikke har så stor betyd- ning i en regionplanmæssig sammenhæng.

Oplevelsesværdien, som knytter sig til den umiddelbare, dvs. forudsætningsløse/følelsesmæssige erkendelse af omgivelserne. Et miljø som er særligt udtryksfuld, og hvor den kulturhistoriske helhed og sammenhæng umiddelbart kan ses og opleves, som eksempelvis Åstrup gods eller Sønderho skipperby, tillægges oplevelsesværdi.

* *Fortælle værdien* bygger på en forstandsmæssig erkendelse af omgivelserne og en vis forhåndsviden. Et miljø, som blandt andet illustrerer særlige levevilkår på et bestemt tidspunkt, bliver meningsfuldt – »fortæller historie« – når det sættes ind i en sammenhæng.

* *Diversitet*, hvor et miljø repræsenterer mange forskellige temaer, som eksempelvis fisker-landbrugssamfundene på Fanø, der udvikles til skipperbyer med klitlandbrug og fuglefangst, og senere udvikles til også at være rekreative miljøer, eller hovedgården Krabbesholm med husmandsudstyknings- og udskibningssted.

* *Homogenitet* – der enten kan knyttes til et miljø, der repræsenterer en bestemt del af historien, f.eks. hedeopdyrkningen ved Lifstrup eller et bestemt fysisk udtryk som stationsbyens karakteristiske »Bedre Bygeskik« bebyggelser.

* *Sammenhæng til naturgrundlaget*, hvor bebyggelsesstruktur og dyrkningssystem stadig tydeligt afspejler de naturgivne forudsætninger, som eksempelvis marsklandbruget med bebyggelsen beliggende på den tørre geest på kanten af marsken, som anvendes til (fælles) græsning, eller et system af vandmøller knyttet til ådalen (5).

Miljøministeriet foreslår i 1999 at amter og museer bruger disse kriterier i fremtiden, når de skal prioritere hvilke helheder i kulturlandskabet, der skal udpeges som kulturmiljøer.

Det er imidlertid ikke noget nyt at tænke på bevaring af landskabets kulturværdier. Ovenstående kriterier afspejler omkring 100 års bevaringspraksis samt de skiftende kriterier og syn på landskabets bevaring. Hvordan har man i denne tidsperiode arbejdet med landskabets bevaring, og nået frem til de nuværende kriterier?

Kulturlandskab

Et kulturlandskab er det menneskeskabte landskab – både i byen og i det åbne land. Kulturlandskabet er skabt og omformet gennem tusinde af år og fuldt af store og små spor af menneskers brug, ikke mindst fra de sidste 200 år (6). Kulturlandskabet forandrer sig hele tiden, til tider næsten umærkeligt

til tider mere radikalt og alt det vi ser omkring os, er for så vidt kulturlandskaber.

Et bevaringsværdigt kulturlandskab kan defineres som et areal, hvor den historiske udvikling afspejler sig tydeligt, rent fysisk i landskabets strukturer og bebyggelser.

Kriterier

De kriterier, man gennem tiden har udarbejdet, er et udtryk for, hvad man i den givne tid anser som bevaringsværdigt. Det er de kulturelementer og helheder man tillægger en særlig værdi.

Værdierne er foranderlige, da de hænger sammen med de involverede fagfolks forskningsparadigmer, de generelle samfundsforandringer og opfattelsen af, hvad man anser for historisk interessant. Endelig kan man ikke komme uden om, at de elementer og træk i landskabet, der bliver en mangelvare eller er særligt truede, bliver mere interessante.

Det startede så småt i begyndelsen af 1900-tallet med et mere eller mindre systematisk bevarings-, registrerings- og undersøgelsesarbejde fra Nationalmuseets 2. afdeling, hvor især Hugo Mathiesen rejste rundt til købstæder og herregårde (7). Helt konkret bevarede man ved at frede eller flytte bygninger til et frilandsmuseum.

Enhedsyn

Interessen lå først og fremmest i at bevare enheder, det vil sige elementer. Det kom til udtryk blandt andet gennem indsamling af bygninger til Frilandsmuseet i Sorgenfri og andre frilandsmuseer herefter. Man flyttede simpelthen bygningerne fra deres oprindelige plads, hvorved man tog dem ud af den sammenhæng, de var en del af.

Det syn man havde på kriterierne for indsamling af bygninger var som Bernhard Olsen skriver: » ...at se tråden i udviklingen for landbygningers vedkommende. Husene skulle repræsentere typer af bygninger over tid« (8).

Det lå fint i tråd med tidens ånd og evolutionistiske tankegang med udvikling fra det simple til det komplekse. Det videre arbejde med opbygning af Frilandsmuseet var at få landets geografiske forskelligheder ind, og få de sociale forhold i det gamle bondesamfund belyst. Her ser man interessen i at vise regionale forskelle i byggeskik og levevis. Man anskuede studiet af de regionale forskelle som reliktdiffusions- og innovationsfænomener – studeret som isolerede størrelser (9). Man studerede elementer, man bevarede elementer og enheder.

Det kom også til udtryk gennem fredningspolitikken. Det var ikke den almindelige bolig hverken på landet eller i byen, man interesserede sig for. Det var nationale klenodier, så som kæmpehøje, slotte, borge, fæstningsanlæg, meget fine og eller meget gamle huse. Ved at frede bygninger som stadig var i funktion, blev de bevaret på deres plads og kan derfor i dag studeres i den sammenhæng, de hører til.

Et godt eksempel i det åbne land er, at det var hovedbygningerne på herregårdene, der blev bygningsfredet. De var gode eksempler på den herskende classes rigdom og magt og på tidens kendte arkitektoniske strømninger. Der var ikke tale om at frede og derved sikre andre af herregårdens bygninger.

Historien, der knyttede sig til de fredede bygninger, var først og fremmest personalhistorie og den nationale historie. Kriterierne man udvalgte at bevare efter, afspejles i det, der er bevaret nemlig det fine, det æstetiske, meget gamle og det unikke.

Hvad har vi fået, hvad har vi mistet?

Denne tidlige bevaringspolitik og disse kriterier har medført, at der er forsvundet mange værdifulde kulturspor fra det åbne land. Der var altså ikke tale om at bevare landbygningerne ude i landskabet endside ældre agrare dyrkningssystemer.

Men man skal trods alt være glad for, at både de fine ejendomme og de flyttede landboejendomme er bevaret, ellers havde mange nok været væk i dag, da de er meget kostbare at holde ved lige. For de ydmyge bygningers vedkommende, kan man sige, at nok er de revet ud af deres historiske sammenhæng, men bygningerne består, så man kan forske, undervise og anskueliggøre meget af fortidens historie.

Selvom indsamlingen og derved bevaringen blev set i en anden kontekst end i dag, er bygningerne også værdifulde til historisk rekonstruktion af tilsvarende bygninger i dag. Flere af de bygninger der i dag står på fri-landsmuseerne er også bevaret i lokalmiljøerne. De har skullet tilpasses de nye landbrugsstrukturer, afsætningsmarkeder og nye ideologier. For eksempel er gårde fra omkring år 1800 stadig at finde, de har dog et noget andet udseende end dem på museerne. De har højere til loftet i stuehuset, der er trægulv og større vinduer, centralvarme og badeværelser, mange økonomi-bygninger er bygget om, til eller revet ned. Men de er der, og de ligger på deres plads i landsbyen og viser alle de forandringer, der er sket. Forskningsmæssigt er frilandsmuseerne velegnet til komparative studier til feltarbejdsstudierne og til stor inspiration, når man for eksempel skal foretage en historisk rekonstruktion af en gårds udseende, indretning og funktion.

Indtil 1960'erne er kriterierne for udpegning af bevaringsværdige kulturlandskaber baseret på et enhedssyn og det har medført bevaring af enkelt-elementer, så man kan faktisk konkludere, at der ikke blev udpeget bevaringsværdige kulturlandskaber, som vi opfatter kulturmiljøer i dag.

Helhedssyn

Fra 1960'erne var det især de lokalhistoriske museer, der gjorde sig gældende i bevaringsdebatten. De fik øje på landets største arkiv: Kulturlandskabet.

Fra at studere enkeltelementer som isolerede størrelser, spredte undersøgelsesfeltet sig til studiet af kulturvariation, komparative feltarbejdsstudier i levende miljø koblet til den historiske dimension i større geografiske rum. Som etnologen Peter Dragsbo siger, har den nyere kulturhistorie og etnologi indset, at der til forklaringen af de konstaterbare regionale kulturvariationer skal inddrages et bredere spektrum af faktorer. Denne nyorientering fik kulturhistorikerne til at se på kulturlandskabets bevaring med andre øjne (10). Man studerede større sammenhænge.

Bygninger sås ikke isoleret, men som en del af et landskab, som en del af historiske forhold, der strakte sig langt tilbage i tiden. At bygningernes placering i landskabet, deres udseende, funktion og indretning hang sammen med de økologiske, økonomiske, politiske og ejendomsræssige forhold – der netop gjorde sig gældende i de forskellige egne.

De kulturelle variationer og det karakteristiske ved en egn eller en region blev, som etnologen Bjarne Kildegård skriver, en dialektisk interesse for kulturerne som resultat af udvekslinger, handlinger og magtforhold i zonen mellem det lille samfund og det store omgivende samfund (11).

Samtidig hermed ønskede man at studere den forandring, der var sket over tid i forskellige sociale grupper og forskellige geografiske rum.

Det syn, man anlagde var at se på helheder, som eksempelvis hele landsbyen, hele herregården eller hele stationsbyen og at disse helheder var i konstant interaktion med hinanden. For at forstå livsformen i den historiske landsby skulle man for eksempel se den i sammenhæng med naturressourcernes udnyttelse, ejendomsforhold til jorden, afhængigheden af herregården eller kronen og nærheden til et afsætningsmarked, en købstad eller hovedstaden.

Den nødvendige bevaringspolitik

Interessen for at bevare dele af kulturlandskabet bliver langsomt, men sikkert mere påtrængende både på regionalt og lokalt niveau. Vor tids indgreb i kulturlandskabet er meget mere omfattende end tidligere. De seneste årtiers

stadig større tekniske anlæg, veje og boligområder viser at nutidens maskiner, til forskel fra tidligere, på een dag kan rydde uerstattelige spor fra kulturlandskabet.

De politisk korrekte bevaringsinteresser i 1960'erne og 70'erne gik især på naturbevaring, men de kulturhistoriske museer var dybt engagerede i at undersøge bevaringsinteresserne på lokalt niveau. Regionalplanlægningen i 1970'erne kom ikke længere uden om, at de kulturhistoriske interesser i regionerne var truede, og at disse interesser måtte undersøges, registreres og beskyttes.

Kulturelle processer

Det var museerne, der havde den lokale viden og den faglige kompetence. Det gav sig udtryk i deres bidrag til den amtslige bevaringsplanlægning i 1980'erne. Det bliver politisk korrekt at tænke bevaring af kulturværdier side om side med naturværdier.

Der blev udarbejdet kriterier for udpegning af bevaringsværdige kulturlandskaber og et godt eksempel på bevaringsinteresserne og tankerne bag kan man læse om blandt andre i Hovedstadsrådets regionplanforarbejder fra 1984 som er udarbejdet af kulturhistoriske konsulenter og museer i fællesskab med Hovedstadsrådets landskabsarkitekter. De skriver blandt andet: »som kulturhistorikere betragter man landskabet som en helhed, et kulturlandskab der er opstået som et samspil mellem mennesker og natur igennem lang tid. Ved bedømmelsen af landskaber og bebyggelser vil man først og fremmest se på, hvordan ændringer i naturbetingelserne og i menneskers skiftende brug af landskabet giver sig udtryk. Vi ønsker at bevare tydelige vidnesbyrd om levevilkår og varierede livsmønstre og idealer hos et bredt udsnit af erhvervsgrupper og samfundslag« (12). Med andre ord, man vil se på forandringer og kontinuitet og bevare spor af de kulturelle processer.

Det museale bevaringsarbejde fortsætter arbejdet med at flytte bevaringsværdige bygninger til frilandsmuseerne. Men der er nye ideer på vej som har inkorporeret det nye syn på kriterierne. Øko-museerne vinder frem i Frankrig, hvor man prøver at bevare bygningerne ude i landskabet i deres rette sammenhæng og på den måde fortælle områdets sammenhængende historie. Altså museet i landskabet. I Danmark lader Skjern-Egvad museet sig inspirere til det samme. Der fredes og genopbygges en række bebyggelser og strukturer i museets område.

Selvom man har sat fokus på at bevare helheder undlader man dog ikke helt enkeltelementerne. En del bygninger i byerne bliver udpeget som bevaringsværdige, hvilket kommer til udtryk i de såkaldte Kommuneatlas. Også

I 1980'ernes bevaringsstrategi udpeges landsbyernes centrale del med de tætbebyggede områder. Landsbyen Lammestrups landsbykerne. (Foto: Søren Madsen).

i det åbne land udpeges elementer, som man så kalder for meget små helheder til bevaring eller direkte fredning.

Fra det eksemplariske til det systematiske

Følger man regionplanarbejdet indenfor de kulturhistoriske interesseområder for eksempel i Hovedstadsrådet og Roskilde Amt kan man se, at de første registreringer er løse og eksemplariske, mens forarbejderne til regionplan 1997 bliver mere systematiske og på ejerlaugsniveau. Det er karakteristisk, at man sætter et øget undersøgelsesarbejde i gang for at få et mere nøjagtigt kendskab til de forskellige regioners bevaringsinteresse. Som kriterier for udpegning af bevaringsværdige kulturlandskaber har mange amter i samarbejde med de respektive lokale museer udarbejdet temmelig ensartede kriterier som for eksempel disse som stammer fra Roskilde Amt:

Bevaringsværdige kulturlandskaber: Er kulturlandskaber/dele heraf som indeholder egnskarakteristiske træk med hensyn til naturgrundlag, ejendomsforhold, bebyggelsesmønstre og produktionsforhold, og som ikke er domineret af nyeste tid anlæg og bebyggelser.

Særligt bevaringsværdige kulturlandskaber: Er kulturlandskaber/dele heraf som enten er helt specielle eller hvor indholdet af egnskarakteristiske træk er særlig tydelige. Repræsenteret som koncentrationer af kulturspor fra samme periode, og/eller som viser en klar udvikling i bebyggelsen over tid og inden for forskellige sociale grupper. Herunder også kulturlandskaber/dele heraf som er enestående og af national eller international betydning (13).

Når et kulturlandskab er udpeget, bliver det boniteret (klassificeret) som enten bevaringsværdigt eller særligt bevaringsværdigt.

Som man kan se på kriterierne, er det meget fine, det meget gamle eller det smukke ikke i centrum. Det drejer sig først og fremmest om at udpege spor, der viser kulturelle processer, og værdier der giver regional og lokal identitet samt regional diversitet. Overordnet skulle landskabet også have god fortælleleværdi for at blive udpeget som særligt bevaringsværdigt. Man ser også, at det nationale og specielle er med her, man smider som bekendt ikke barnet ud med badevandet. Som Dragsbo nævner, er et kulturmiljø helheder, hvor den historiske fortælling er særlig interessant, fordi den med sin intensitet eller mangfoldighed, repræsentativitet eller sjældenhed giver os identitet, viden og perspektiv (14).

Hvor er vi på vej hen?

Ser man på kriterierne op gennem 1980'erne og -90'erne ændrer de sig ikke, de er ret stabile. Hvad der derimod forandrer sig, er helhedernes størrelse. Hvor man i 1980'erne stadig var tilbøjelig til at udpege små helheder for eksempel en landsbykerne, et hovedgårdskompleks samt eventuelt alléen eller parken, et stationsmiljø altså stationen, forstanderbolig og lokumsbygninger, ændrer praksis sig nu. Man udvider helhederne, ofte til hele stationsbymiljøet, hele ejerlauget eller endda flere ejerlaug, der har en sammenhængende historie.

Også på det museale område som for eksempel på Frilandsmuseet i Sorgenfri arbejdes mere og mere bevidst med kulturlandskabet som en vigtig del af det formidlingsmæssige felt. Man viderefører tanken om netop at få landskab og bygninger til at blive en helhed, hvor man rekonstruerer de landskaber, der knytter sig til museets bygninger.

I miljøministeriets liste over kriterier har jeg sat stjerne ved de kriterier som man har anvendt ved udpegning af bevaringsværdige kulturlandskaber indtil for cirka 2 år siden.

Her kan man se, at der er ting der går igen i kriterierne, det vil sige det kontinuerlige i bevaringstrategien, man kan også se de ting, der forandrer sig. Man kan sige at bevaringsarbejdet også er en kulturel proces, der med regionplanlægning som virkemiddel vil afspejle vores praksis i landskabet.

Ser man nærmere på kriterierne kan man se, at man ikke har forladt de kriterier fra første halvdel af 1900-tallet, det unikke, det sjældne, det der giver national identitet, de står endda først. Man har ikke forladt enhedssynet helt og holdent, men den overvejende del af kriterierne repræsenterer helhedssynet og det, der viser kulturelle processer.

Der er også kriterier uden stjerne (se listen s. 73-74), som peger på nogle nye tendenser og et nyt syn på landskabets bevaring. Det er autenticiteten, bevaringstilstanden, funktionen, og oplevelsesværdien.

Bevaringsstrategien i 1990'erne udvider interesseområdet til større helheder som for eksempel hele ejerlaug. Vestlige del af ejerlauget Lammestrup, med en udflyttet gård i forgrunden. I baggrunden ses et statshusmandslandskab skabt i 1923. (Foto i privateje).

Autenticiteten som knytter sig til kulturmiljøets bevaringstilstand og oprindelige funktion er problematiske kriterier, fordi alle elementer for så vidt er autentiske i et nutidslandskab. Bebyggelsesmiljøer og strukturer som er velbevarede og viser træk af den samfundsmæssige udvikling afspejler ofte både den oprindelige funktion og de forandringer der er sket. For eksempel er mange gamle bebyggelser og bygninger netop bevaret, fordi de har fået en anden funktion. En station der i dag er i funktion er i morgen ude af funktion. Der bliver nedlagt snesevis af landbrug hver dag og bygningerne kan kun bevares hvis de får en anden funktion, ellers er tendensen at de bliver revet ned eller forfalder.

Der sker så hurtige funktionsforandringer, at disse kriterier vil blive svære at håndtere, når man skal beslutte, om et kulturlandskab eller dele heraf skal udpeges som kulturmiljø.

Oplevelsesværdien som kriterium knytter sig til det umiddelbare følelsesmæssige indtryk. Det læner sig op ad den museale bevaring. På frilandsmuseerne kan man opleve vandmøllen med det brusende vandhjul der er i gang, den gamle købmandsforretning, hvor kandis vejes af med lodder på

en gammel vægt. Men det er ikke den slags oplevelsesværdier, der ligger i kulturlandskabet. Her knytter oplevelsesværdien sig til strukturer og bebyggelser som de fungerer i dag, og den formidling museer og amter kan give om den historiske dimension og sammenhænge.

Disse fire kriterier, autenticiteten, bevaringstilstanden, funktionen og oplevelsesværdien, peger på et ønske om at fastfryse kulturmiljøernes nuværende status. Det er vel ikke meningen, da kulturmiljøer er steder, hvor der fortsat skal leve og bo mennesker, og det er heller ikke muligt med regionplanlægning som virkemiddel.

Emotionalisering af landskabet

Synet bag disse kriterier er, at miljøerne skal se »rigtige ud« – se oprindelige ud, være i funktion være en slags levendegørelse af historien. Det er i imidlertid ikke nye værdier, tværtom, man genkender nogle typiske træk fra det syn på landskabet som kom frem i 1700-tallet (15), nemlig om oplevelsen og følelserne ved at se og være i et landskab – at føle historiens vingesus – at vi er en del af historien – at fornemme det ægte danske. Som jeg ser det, berører det begrebet emotionalisering af landskabet. At det kommer op nu kan ses i sammenhæng med flere faktorer. Nemlig at der sker nogle generelle samfundsforandringer, der medfører at anvendelsen af landskabet sine steder ændrer sig til mere rekreative formål som eksempelvis i Skagen kommune, hvor fiskeri og landbrug er på retur som erhvervsgrundlag og den nye ressource er lancering af natur- og kulturlandskabet til turisterne. Turistnæringen er ved at blive en nødvendig del af beboernes livsgrundlag.

En anden faktor og i sammenhæng hermed kan være, at den generelle opfattelse af landskabet er blevet romantiseret. Det skal ses i lyset af den øgede urbanisering af landdistrikterne, og at man har lagt afstand til den agrare livsform både i tid og geografisk rum. En tredje faktor kan være, at disse kriterier er udarbejdet af kulturhistorikere i samarbejde med andre faggrupper, kartografer, kulturgeografer og især landskabsarkitekter. Ikke for at forklejne landskabsarkitekterne; de har stor kompetence i analyse af landskaber, men de har en anden faglig tradition end museumsfolkene, som har den faglige kulturhistoriske viden. Landskabsarkitekterne er oplært til at skabe rekreative og smukke landskaber og de blander både natur, kultur og æstetik når de arbejder med værdifulde kulturlandskaber. De har et æstetisk forhold til landskaber, og det er antagelig forklaringen på at den æstetiske værdi som bevaringskriterium har været anvendt og diskuteret, men det ville, efter min mening, næppe være foreslået af en kulturhistoriker.

Disse faktorer er typiske for tiden, og det kan være, at det også er i den

sammenhæng, man skal forstå, at begrebet kulturmiljø kommer op netop nu. Begrebet er som tidligere nævnt på mange måder godt, men har samtidigt en æstetisk og romantisk klang.

De nye kriterier kan ses i sammenhæng med det den svenske etnolog Orvar Löfgren udtrykker, at 1990'ernes kulturarvsdiskussion i Sverige formes ud fra forestillingen om oplevelsen, og at det er miljøer med stærk følelsesladet værdi, der bliver attraktive for markedsføringen af svenske seværdigheder. Det påvirker bevaringsstrategien og indgår i begrebet »kulturisme«. Kulturarv er altid følelsesladet, så når et landskab udpeges til kulturmiljø, sker der en emotionalisering (16). Dette har han givetvis ret i, men det er ikke kommet så tydeligt til udtryk i kriterierne før nu.

Hvem udvælger vi for? Er det for nationen, for de lokale eller for turister? Det er museernes opgave at udvælge kulturmiljøer ud fra kulturhistoriske kriterier der blandt andet giver national, regional og lokal identitet. Spørgsmålet er så, hvordan kulturmiljøerne bliver lanceret og brugt? Ser man i redegørelse for regionplan 1997 i eksempelvis Roskilde Amt under kapitlet »Besøgscentre og natur- og miljøskoler« er rubrikoverskriften: »Lokalhistorien bør formidles til turisterne« og rubrikken handler om, hvordan dansk kulturliv, det finkulturelle, ja – men i særdeleshed det historiske skal bruges til at trække turister til (17).

Det ligger i tråd med det synspunkt, Löfgren fremfører, at bedømme landskabets værdi efter hvor svensk det er, siger kun svenskere noget, men skal man sælge kulturseværdigheder til andre, skal det være lokale seværdigheder, der adskiller sig fra hinanden (18).

Miljøministeriets kriterier kunne antyde, at det i Danmark vil komme til at gå på samme måde som i Sverige. Museer og amter skal være bevidste om, at kriterierne vil påvirke bevaringsstrategien og at man skal skille tingene ad. På den ene side det museale arbejde med bevaring, hvor der ingen mennesker bor, som er oplagte turistmål, og på den anden side det planlægningsmæssige, hvor det fra en kulturhistorisk synsvinkel ikke er museumslandskaber, man ønsker at bevare, men kulturmiljøer, hvor der skal leve og bo mennesker fremover. Det er min opfattelse at det bliver et dilemma at forene dette, med de kriterier vi lige har diskuteret: Autenticitet, bevarings-tilstand, funktion samt oplevelsesværdi.

I sammenhæng hermed, kan synet bag disse kriterier i forhold til at udpege store helheder med en sammenhængende historie blive et dilemma. Det kan være sværere at skabe den politiske og lokale opbakning, fordi det berører hele ejerlaug og den privat ejendomsret. Det kan medføre, at man fra politisk side ikke vil godtage så mange udpegninger som kulturhistorikerne mener berettiget, når man gerne vil bevare diversiteten. Det kan

komme til at betyde, at der bliver udpeget færre områder. På den anden side kan der være en opbakning, hvis man ser på den interesse, der nu er stærkt på vej, at kulturhistorien er et interessefelt for oplevelser, turisme og friluftsliv.

Som Löfgren siger, har kulturarven fået en renæssance og er blevet et marked.

Noter:

1 Kulturhistorien i planlægningen. Udpegning af værdifulde kulturmiljøer i regionplanlægningen, p. 7. Skov- og Naturstyrelsen 1999. 2 Det er forfatterens kursivering. 3 Kulturhistorien i planlægningen har 5 delprojekter: De kulturhistoriske interesser i landskabet, Kulturhistorisk inddeling af landskabet, Pilotprojekt Øst og Vest, Regionplanlægning som instrument i sikring af bevaringsværdige kulturmiljøer og opsamlingsrapporten: Udpegning af værdifulde kulturmiljøer i regionplanlægningen. Skov- og Naturstyrelsen 1997-99. 4 Som note 3, Pilotprojekt Øst, p. 12. 5 Som note 1, p. 37 ff. 6 Dragsbo, P. Kulturmiljø – hvad er det? i: Bygning – by og land. Landsforeningen for bygnings- og landskabskultur. Nr. 38. Marts 1998. Tema: Kulturmiljø, p. 7. 7 Som note 6, p. 9. 8 Rasmussen, H. Dansk Museumshistorie. Hjørring 1979, p. 113 ff. 9 Dragsbo, P. Regionale kulturvariationer. i: Hjemstavn. Red. K. Elberg og J. Guldborg. Odense 1997, p. 33. 10 Som note 9. 11 Kildegaard, B. De mange hjemstavne. i: Hjemstavn. Red. K. Elberg og J. Guldborg. Odense 1997, p. 39. 12 Kulturhistorie i Hovedstadsregionen. Arbejdsdokument. Hovedstadsrådet 1984, p. 6. 13 Metodebeskrivelse vedr. udpegning mm. Roskilde Amt 1995. Upubl. 14 Som note 6. 15 Löfgren, O. Kulturarvets renæssans. Landskapsupplelse mellem marknad och politik. Rig 1-2, 1997, p. 4 ff. 16 Som note 15. 17 Regionplan 1997. Redegørelse. Roskilde Amt, p. 114 ff. 18 Som note 15.

Summary

From cultural landscape to cultural environment – on changing views of the preservation of the cultural landscape

The article »From cultural landscape to cultural environment« discusses the changing criteria for and views on the selection of cultural landscapes that are worth preserving, and asks which way we are heading.

In 1996 the Minister of Culture Svend Auken launched a new word, *kulturmiljø* (cultural environment), defined as a geographically delimited area which reflects important features of social development. A project is being launched on cultural history in planning, in which the state will inspire county and local authorities and museums to select cultural environments. There are fourteen criteria that the state recommends all counties and museums to use. Most of the criteria are already known from the »cultural history« planning work, since the preservation of the cultural landscape has been on the agenda for the past century. The criteria drawn up over time have expressed what each period viewed as worth preserving. The values have been changeable and related to the research paradigms of the professionals involved, the general changes in society and the general view of what is historically interesting. Finally, one cannot escape the fact that the

elements and features in the landscape that become scarce or are particularly threatened become more interesting. But some of the state's new criteria will create certain dilemmas. There is much to indicate that we are seeing an emotionalization of the landscape along the lines of the eighteenth-century view of experience, authenticity and aesthetics, and in recent years the experts have realized that the cultural landscape is to an ever increasing extent becoming a market where cultural history is a field of interest for personal experience, tourism and open-air leisure activities.